

AUGUST PI I SUNYER, HOME

pel doctor

ANTONI ORIOL I ANGUERA

Professor de Fisiologia a l'Institut
Politécnic Nacional. Mèxic

DEL MONUMENT DE PEDRA A L'HOME
DE CARN I OSSOS

Cal que la jovenalla de casa nostra sàpiga qui és, qui fou August Pi i Sunyer. I cal que ho sàpiga perquè és una pedra de la història de Catalunya i un monument de la fisiologia catalana. El dia del balanç històric sa, vull dir sense recels polítics, la figura d'August Pi i Sunyer haurà d'onejar com una bandera d'humanitats i de saviesa exemplar. Perquè per damunt de totes les petiteses, que mai no en manquen, August Pi i Sunyer era un savi ple d'inquietuds universals. Savi en fisiologia, sí, però una fisiologia, la seva, orejada de cantonalisme perquè un sol brillant d'humanitats li donava un to universal. Aquesta mena d'homes són els que fan història. Tard o d'hora, llur nom s'incorpora a les pedres de llur poble i, si s'escau, a les pedres de l'Univers.

Potser encara no és l'hora de destriar, a Barcelona, l'or de llei que hi havia en l'home August Pi i Sunyer. L'hora justa toca quan s'han esvaït totes les passions petites; llavors el so de la campana té dring de catedral. Ermites i capelletes tancades, només se sent una veu, i la Veu que parla és eterna per allò que diu, sense focs artificials de cap mena: ni polítics, ni familiars, ni circumstancials.

Ja hem assentat, doncs, tres coses fonamentals:

Primera, que August Pi i Sunyer era un savi de la fisiologia.

Segona, que August Pi i Sunyer era un home carregat d'humanitats i, per tant, d'horitzons universals més enllà de la fisiologia.

Tercera, que la circumstància històrica i el seu compromís moral (empro la paraula compromís en l'accepció d'engatjament existencial) el situaren *velis nolis* al costat d'uns i enfront d'uns altres. Queda assenyalat així el recel si és o no és encara l'hora justa de fer balanç. Perquè entenc que només tenen valor històric els noms que s'aguanten passades les picabaralles entre uns i altres. August Pi i Sunyer és un d'aquests noms que s'aguanten per damunt de les batusses circumstancials. Com més temps passarà, més se'n parlarà. *Més se n'ha de parlar!* Per aquesta raó jo m'he proposat de parlar-vos d'August Pi i Sunyer, Home: aquell home que jo havia conegut

—oimés, l'havia admirat amb la boca oberta— durant els meus millors anys de juvenesa. Farem, doncs, un abordatge antropològic, perquè vull donar-vos un August Pi i Sunyer per dins.

Estem acostumats a donar els grans homes amb una òptica monumental, i això, que té l'avantatge de magnificar les coses, té el desavantatge de deshumanitzar-les. Perquè tots els monuments del món s'assemblen... en això: que són freds.

Heus ací el risc de presentar un August Pi i Sunyer amanerat, de tan repetit: un August Pi i Sunyer amb el pit ple de medalles i condecoracions.

És veritat que August Pi i Sunyer tenia llozers internacionals de totes menes: *Honoris Causa* de la Universitat de Tolosa; *Honoris Causa* de la Universitat Central de Veneçuela; Membre honorari de la Kaiserliche Deutsche Akademie der Naturforscher; Chevalier de la Légion d'Honneur; Officier d'Instruction Publique; Comendador da Orden de Santiago da Espada; Premi Pourat de l'Institut de France; guanyador, en fi, del Premi Kalinga, un dels llozers més preats del món. Però tot això ens ensenyaria només un August Pi i Sunyer llampanat per fora, monumental, i jo us vull donar un August Pi i Sunyer per dins, humà, de carn i ossos. Caldrà, doncs, dividir l'estudi en dues meitats:

Primera: «Rels antropològiques o la catalanitat d'un cognom».

Segona: «Geni i figura d'un empordanès amb senyoriu».

ANECDOTARI VIVENT

Abans de començar les «rels antropològiques o la catalanitat d'un cognom», voldria recordar-vos que August Pi i Sunyer era tot un home. Àdhuc en l'aspecte físic era allò que se'n diu un home ben plantat. D'aspecte fornit, alt, amb aires de senyor, un to aristocràtic i distingit... l'estampa d'ell semblava més aviat la d'un lord anglès que no pas la d'un diputat republicà. Però allò que semblava (baró o marquès), no ho era. I això darrer, que sí que ho era —diputat per Figueres—, no ho semblava.

En algun dels meus llibres he escrit que de la meua vida d'estudiant porto arrapada al costat com una llançada la marca de tres professors que van enlluernar-me de debò. Encara ara em són vius i els veig entrar a classe i sortir-ne com si fos ahir. El primer d'aquests tres es deia August Pi i Sunyer: aire wagnerià, silueta elegant, distingit, coll d'una blancor impecable. Una mirada dolça i penetrant, aixecant una cella —només una!— compassada amb un somriure que trencava la severitat acadèmica del seu port. Tots ens hi volíem assemblar. Era la nostra aspiració, el nostre Déu, allò que ara se'n diu (entre psiquiatres de to) un «dextrat» que portàvem arrapat al cor, just entre el pudibund i l'inconfessable. El seguíem, l'imitàvem fins en el to

de la veu. Encara ara el sento: «Jofre», «Riofrío»; encara ara el veig escrivint a la pissarra una fórmula de Le Dantec amb les reserves pròpies d'un home que s'havia avançat cinquanta anys al seu temps. No estic gaire segur si les meves postures, encara avui, davant els meus deixebles de l'Argentina o de Mèxic, no tenen el ressò de quan estava clavat als bancs de Fisiologia de Barcelona, embadalit contemplant aquella alta figura de la fisiologia universal.

Tots els catalans de la meva generació (generació malmesa, ai las!) hem sentit la seva paternitat com una carícia, com un mantell protector. I això quan més hom la necessitava. Recordo bé que una vegada (això passava l'any 1930 a la Universitat d'Estrasburg) ens anunciaren l'arribada de Sherrington, no altre que Charles Sherrington, el pare de la neurofisiologia! Qui més qui menys, tots sentíem l'emoció, el calfred de la visita. En passar davant la nostra taula de treball, el professor Vles li fa: «Kajibara, becat del Japó», i a l'hora de donar el meu nom, no li sortia, i per fugir del pas diu: «Un espanyol de la Universitat de Madrid... o de Barcelona». Sherrington brinda un somriure acollidor bo i dient: «Cajal o Pisunner». Vol dir que Charles Sherrington coneixia bé la diferència entre Madrid i Barcelona a través de dos noms evocadors: Pi i Sunyer i Cajal. Aquest és el mantell protector a què em referia. Tots els qui hem nascut en països marginals, ens sentim protegits, anant pel món, lluint el nom d'un mestre que ens aixopluga i ens encomana una caloreta especial, un orgull d'ésser catalans!

El mestratge d'August Pi i Sunyer va marcar-me... sí, però, diguem-ho d'un cop: és que va fer-me més metge? No! És que va fer-me més fisiòleg? Tampoc... Va fer-me *més Home!*

RELS ANTROPOLÒGIQUES O LA CATALANITAT D'UN COGNOM

En les primeres rels antropològiques trobem en l'ascendència d'August Pi i Sunyer tres branques ben matisades, ben diferents. La branca dels Sunyer, en la que s'empelta la branca dels Capdevila i, finalment, la branca dels Pi. La més antiga i la qual, per tant, comporta més tradició és la branca dels Sunyer. Diríem que és la soca fonamental. Trobem Sunyers metges saberuts, pares i fills, des de Carles III. Aquest llevat serà, doncs, el tradicional en l'antropologia d'August Pi i Sunyer; serà la component empordanesa, l'apol·lònica, la grega. El qui vulgui primfilar dissecant una catalanitat *sui generis*, tan genuïna com la dels Pi i Sunyer, caldrà que pensi sempre en la component hellènica, que en la branca d'August Pi és magníficament representada pels Sunyer. Després, molt més ençà, s'hi empeltarà la branca Cap-

devila, ilergeta de soca-rel. Per tant, a través de Maria Capdevila trobarem les ressonàncies d'aquells *Indíbils* i *Mandonís* que integren un dels estrats constitucionals de casa nostra en la seriació constant que va del «rebel» al «manaire». Aquest empelt lleidatà sobre aquell tronc hellènic que comporta la mesura catalana serà l'accident bàrbar que haurà de donar foc al «seny». Seny que haurà d'ésser el més fonamental en la saba de la catalanitat. Maria Capdevila s'empelta en la sang de Francesc Sunyer i Pagès. Després vindrà l'empelt del Pi, posterior i de significació més petita. L'empelt dels Pi es produirà sobre una Sunyer que ja porta damunt seu l'empelt dels Capdevila. Maria Sunyer i Capdevila és una de les representacions genuïnes d'aquesta gloriosa unitat que hem dit suara entre la tradicional força de mesura dels Sunyer (racionals i hellènics) i la postura ferma dels ilergetes «desmesurats» a través de Maria Capdevila. D'aquesta *desmesura*, Eugeni d'Ors en dirà «sang d'almogàver».

BIOLOGIA DEL GENI

Si posem un xic de força i d'intenció en aquesta mena de trilogia que representa l'ascendència d'August Pi i Sunyer, és perquè en un temps (cada dia menys, és veritat) fórem lleials i admiradors d'un home, Sommer, que havia fet dos llibres que ens havien impressionat extraordinàriament. Preneu-ne nota, si us plau: l'un es diu *Familienforschung und Vererbungslehre*, i l'altre, *Goethe im Lichte der Vererbungslehre*, editats a Leipzig. L'un i l'altre estudiaven els problemes de la biologia fonamental del geni: el primer, en termes generals; el segon, revisant el cas concret de Goethe.

Posteriorment, el mateix autor, Sommer, fa aplicacions quantitatives a d'altres genis, principalment alemanys, i heus ací que trobem semblances que no poden ésser fortuïtes entre els llibres de Sommer i el que anem a estudiar d'August Pi i Sunyer.

Sommer diu que quan estudià l'ascendència de Goethe, hi trobà una riquesa espiritual fabulosa, filla de la barreja de tres masses hereditàries. Es produeix en Goethe l'extraordinari fenomen de l'«epimixis» de tercer grau. Exacte epimixis que trobem, també de tercer grau, en l'ascendència d'August Pi i Sunyer a través dels Sunyer, dels Capdevila i dels Pi. Epimixis (que vol dir *per damunt* = epi; *barreja* = mixis) es diu de la barreja que es produeix quan s'encreua una família de propietats permanents amb una altra, distinta d'aquella. S'admeten tres graus en relació amb el nombre de propietats fixes de la branca familiar que fa l'encreuament. Així, en Goethe l'epimixis és de tercer grau perquè s'associen tres masses hereditàries diferents: la Textor, la Lindheimer i la Goethe. Per a avaluar exactament les influències hereditàries sobre la capacitat genial, Sommer s'arrisca

a afirmar que Goethe ha heretat la seva activitat artística dels ancestrals materns, i dóna un especial interès a la branca Lindheimer.¹

Avui jo penso que seria erroni de derivar tota la personalitat de Goethe d'aquestes valoracions biològiques: Déu nos en guard! Però és veritat que en Goethe es dóna una síntesi de capacitats artístiques racionals i sistemàtiques i, alhora, l'associació de tres terrenys bàsics totalment diferents. Segons Sommer, d'aquesta associació en sortirà el geni com una resultant. En les branques ancestrals de Goethe per línia paterna i materna (més influent la materna que no la paterna) es donen grans diferències de condició social. I el fet que una família de classe social inferior s'ajunti amb una de pertanyent a un cercle social i intel·lectual superior, no pot ésser indiferent a la qüestió del geni. És un fet d'importància repetida que s'observa constantment en les famílies dels homes genials.

Devem el progrés de la Humanitat a l'encreuament primari de famílies. Si les castes pures s'abandonen a les unions dels membres del mateix grup, sense elements estranys, porten inexorablement a greus conseqüències: necessiten l'acció d'un factor hereditari nou, heterogeni, foraster, per tal d'obtenir un producte superat. Condició necessària perquè el geni es produeixi és la barreja de caràcters ben dotats amb altres de no tan afavorits. Aquest és el cas de Goethe: al costat de la mare (factor hereditari de natura artística, mantingut durant generacions i generacions per encreuament entre famílies de savis i artistes), la component paterna serà un contrast, tant en allò que afecta la seva situació social com en les seves característiques individuals.

Exactament el mateix fenomen troba l'autor en Albert Dürer, Frederic *el Gran* i en tants d'altres.

El cas d'August Pi i Sunyer té una gran importància, perquè el matriarcat hi és present exactament en les mateixes proporcions que en el cas de Goethe. No és intranscendent que les dues vetes fortes de catalanitat li hagin pervingut per via matriarcal, mentre que la menys transcendental li hagi pervingut per via paterna. Josep Pi, pilot, no pas home de mar, com dirien la gent de Roses, seria l'equivalent de Georg Gaspar Goethe. Si un dia s'escau de fer un estudi antropològic seriós de la família catalana, caldrà pensar, com un dels perfils més definits i més representatius de catalanitat, en la família de Pi i Sunyer. I heus ací que llavors trobarem un detall que no pot passar desapercbut; el que jo en diria «fenomen de les tres Maries»: Maria Capdevila, Maria Sunyer i Maria Magdalena. No hi podia mancar la Maria de Magdala de final heroic quan encara els Capdevila no

1. Per línia paterna, els Goethe venien de la classe artesana (plomers, sastres, adroguers). Per línia materna, Textor, venien d'intel·lectuals (Katharina Isabel *Textor* i Georg Gaspar *Goethe*). La línia més important venia de l'àvia Anna Margaret *Lindheimer*, de prosòpia vella d'intel·lectuals, escriptors i artistes: Cornelius Lindheimer, Lucas Cranach, Saldame, etc., des del segle XVI.

s'havien empeltat en la família dels Sunyer. El final heroic de Magdalena (suïcidi) explica l'antecedent «daimon» que no podia mancar entre les determinants del caient matriarcal de la família Pi i Sunyer. Encara avui tenim testimoni recent de la importància matriarcal en aquesta família: la tia Júlia —filla de Sunyer i Capdevila— ha tingut fins a darrera hora tota la força institucional familiar. I encara es manté viva en el record més immediat de tot el clan Pi i Sunyer actual.

Entre aquesta saba que alimentà August Pi i Sunyer en la seva tradició genealògica, estudiarem el cas de Francesc Sunyer i Capdevila. Home d'una importància transcendental no solament per a la família Pi i Sunyer, sinó encara per a la història de Catalunya i per a la història d'Espanya. Quan August Pi i Sunyer parla de Sunyer i Capdevila, diu: «No es veuen clars els motius dels repetits èxits professionals d'en Sunyer allà on sigui que treballa; potser hi tenen part la seva fama volteriana i la faç mefistofèlica que el fan interessant sobretot a les dones, que no s'espanten; qui sap si també les qualitats físiques, perquè és un home elegant, de molta presència i tipus romàntic».

Recordem que Sunyer i Capdevila, empordanès de bon dring, ja porta l'empelt de la sang ilergeta. Diríem que sobre la seva valor tradicional que fa la mesura hellènica dels Sunyer hi ha unes gotes de sang nova que ha aportat Maria Capdevila, component bàrbara o foc almogàver que farà la síntesi perfecta: aquesta síntesi del «seny», una de les característiques més importants de la catalanitat. Naturalment: el *seny* i la *voluntat*; la mesura i la tenacitat; l'equilibri i la permanència.

Per a veure fins on tingué importància Sunyer i Capdevila serà bo que prenguem com a patró un diccionari de l'època i un altre d'actual. En vida de Sunyer i Capdevila sortí el diccionari monumental titulat *Diccionario Enciclopédico Hispano-Americano*, en vint i tants volums (en el qual col·laborà personalment en temes mèdics i científics). En el volum XIX, a la lletra S, a la pàgina 807, llegim entorn de dues-centes ratlles parlant del qui fou Sunyer i Capdevila, que, pel que representava davant una Espanya fanàticament religiosa, tradicionalista i massa tancada, no podia tenir el favor de molts dels seus conciutadans. Malgrat tot, acaba així: «Amigos y adversarios han elogiado en todo tiempo sus grandes virtudes privadas. Consideramos justa la frase de Prim: "Sunyer es un santo que no cree en Dios". Actualmente, diciembre de 1896, reside en Cataluña».

L'any 1952, a Madrid, un altre diccionari diu: «Sunyer y Capdevila, Francisco, 1826-1898. Rosas, Gerona. Aunque llegó a adquirir renombre en toda Europa como tisiólogo, su internacionalismo y su intervención en la historia de España y de Europa se caracteriza por su exaltado espíritu republicano y ateo. Proclamó su ateísmo solemnemente en una sesión de Cortes de 1869 y resumió su doctrina en el folleto que tituló *Dios* (Barce-

lona 1869), que fue refutado por personalidades eclesiásticas. Opuesto a la monarquía, organizó en 1869 una partida que se refugió en las montañas catalanas; derrotada, huyó su jefe a Francia para volver a España a desempeñar un escaño en las Cortes. Pi y Margall le nombró Ministro de Ultramar durante la República. Después de la restauración, Sunyer y Capdevila vivió alejado de toda actuación pública». Com hem dit, el llibre és publicat l'any 1952 i és dirigit per dinou saberuts de Madrid.

Si m'he plantat més temps del necessari per a dir que Francesc Sunyer i Capdevila té una importància cabdal en la família Pi i Sunyer, ha estat amb la intenció de presentar un paisatge positivista, ateu i comptià dins el qual creixerà el nostre heroi, i se'n salvarà. Fixeu-vos bé que dic *se'n salvarà*. Se salvarà de l'ateisme, se salvarà del positivisme, se salvarà, en una paraula, de la veritat oficial més immediata a la seva pell: la d'Auguste Comte o la de Félix Le Dantec. I el miracle més gros és que això es produirà sense perdre un bri d'afecte, d'admiració i d'entusiasme per l'avi, ni botant amb passions o posicions de rebellia.

La importància social, política i científica d'aquell *santo laico*, com l'anomenava Prim, hauria enlluernat i absorbit totalment qualsevol que no hagués tingut la personalitat definida d'August Pi i Sunyer.

RAMON TURRÓ

I encara més, en el paisatge d'August Pi i Sunyer, el més immediat, hi havia dues peces que no podem silenciar per llur transcendental importància, gairebé diré biològica. *Primer*: la mare d'August Pi i Sunyer, Carolina, era filla d'aquell *enfant terrible* de l'ateisme que es digué Sunyer i Capdevila, en molts d'aspectes tan meritori i brillant. *Segon*: Turró, Ramon Turró, que nosaltres en una altra ocasió hem proclamat tres vegades profeta (tan enlairada era la seva posició intel·lectual), militava gairebé com a generalíssim dins la biologia catalana, i arrossegava la joventut inexorablement i irreflexiva cap a les files més pròximes al materialisme: el positivisme d'Auguste Comte, a través d'un C. Bernard potser poc paït. Tots els qui sentien la investigació com una inquietud moderna i capdavantera, formaven al costat de Turró i contra l'altre general de torn: Letamendi. Val a dir que durant la meua joventut, nosaltres mai no consideràrem Letamendi més enllà d'un sergent o d'un caporal de via estreta: tan forta era la influència de Ramon Turró, i tan advers era aquest a Letamendi. El veritable miracle d'August Pi i Sunyer, que delata la seva personalitat compacta i transcendental, és que més prop que ningú de Ramon Turró, se salvà de tanta exaltació sense mai desentonar. Per tal de mantenir el seu punt de vista personalíssim, mai no va fer un acte de rebellia, ni una escissió, ni un secta-

risme. Formà sempre al costat de Turró com tots els altres; talment, que els joves d'aleshores no podíem endevinar que August havia depassat l'ateisme de Sunyer i Capdevila i dels seus seguidors, amb cinquanta anys d'avantatge al seu temps. Ho va fer noblement, cor endintre, sense un sol acte de violència. L'agonia veritable d'August Pi i Sunyer devia ésser aquesta lluita interior per tal de resistir a les temptacions de l'èxit fàcil —al costat dels positivistes a ultrança— i mantenir-se lleial a una convicció més íntima, totalment aliena a la «doxa» del medi ambient.

Avui assistim a la revisió i a la reconsideració de valors tals com Menéndez y Pelayo i Letamendi. La joventut catalana ha de saber que enmig del foc viu del materialisme de començament de segle hi havia una ànima que no es cremà: August Pi i Sunyer. Però cal que sàpiga també que per tal de mantenir aquesta posició no féu mai marxa enrera, com de vegades ara s'apunta entre els capdavanters del «neovitalisme». No es donà mai a les forces retrògrades de la reacció, ni féu un pas enrera en el mètode experimental. Senzillament, veié com un vident la llum que tot just ara comença a enlluernar la joventut d'avantguarda. S'avançà cinquanta anys al seu temps! Assentà sobre una antropologia àmplia i generosa les fórmules que tot just ara comencen a fruitar entre els capdavanters de la Física universal: Heisenberg i von Weiszacker, o de la Filosofia actualíssima: Heideger, Jaspers, etc.

Els qui l'havíem seguit dia a dia, ratlla a ratlla, no ens pot sorprendre cap sentència de les que ara passen per revolucionàries: ens són familiars en la mesura que ja eren *ab ovo* en els llibres que August Pi i Sunyer escriuia fa quaranta o trenta anys. Natura i nultura, cibernètica, informació bioquímica amb isòtops, incertitud essencial, unitat funcional, fisiologia del tot... res de tot això, tan actual, no li era desconegut. Llegiu-li, si us plau, la seva *Unitat funcional*, o els *Mecanismes de correlació*, o bé *Principi i terme de la Biologia*.

PARLA AUGUST PI I SUNYER

Serà bo, doncs, que transcrivem algun exemple doctrinal: tal el que afecta la vida. Diu així:

«La *vida* és un seguit de transformacions químiques en equilibri. Unes operacions assimilen matèria inorgànica i l'organitzen aprofitant la llum del sol. D'altres retornen aquesta energia per mitjà de complexes operacions desassimilatives, i aquesta força solar transformada constitueix les manifestacions vitals.»

«Tot això està molt bé; sí, és cert, és correcte, i fóra difícil invalidar-ho; és la vida des del punt de vista material i energètic. Això és ben veritat; però, això i res més?» I bé: com que August Pi posa tot això en boca

de l'ateu que era Sunyer i Capdevila (aquell altre home genial de la família),¹ afegeix tot seguit: «Aquest dubte vol dir que em faig vell? En el foc de la joventut em semblava que tot havia de trobar fàcil explicació, que les lleis de l'experiència serien vàlides universalment i, per altra part, que aquí tot fóra explicable per determinisme. Si avui se'm presenten dubtes sobre allò que abans em semblava tan clar, serà senilitat o maduresa? Però, ¿per què una flor creix i exhala el seu perfum, i una papallona mostra la seva delicada bellesa? No hi ha home, per poc despert que sigui, que sota la volta de la nit estelada no experimenti el terror còsmic que provoca l'infinit. Major miracle, encara, que d'una sola cèl·lula pervingui per passos comptats l'elaboració d'un nou ésser, diferent cada un segons la llavor... els animals quan neixen busquen i troben el menjar com si fossin intel·ligents. Diem que això es deu a l'instint, i una vegada hem aconseguit la paraula, quedem tranquils pensant que sabem alguna cosa... La mútua atracció sexual regeix les activitats de tots els sers vivents; es dirà una altra vegada que això és l'instint, i, dit això, innumerables ingenus creuran que s'ha resolt el problema.» «Però compte: és que realment em faig vell? És cert que he perdut categoria? No sé per què em sembla que és ara quan tinc raó. En aquest cas, si la vida genèricament fos l'objecte de la naturalesa o una manifestació de poder infinit i tot el món tendís a la vida abstracta, la vida particular de l'individu seria una misèria. *I si a l'existència no hi hagués res més que això que veiem i podem conèixer, el que amb certitud ens mostra l'observació positiva, el que diem coneixement científic, la consciència individual fóra un engany, una illusió cruel, una espurna brillant sobre l'infinit de fosc: del no ésser, de l'abans i del després.*»²

¿Qui dels qui llegeixin aquesta transcripció que hem fet d'August Pi i Sunyer no endevina en la seva paraula el ressó d'aquell *Per ea qua facta sunt* dels nostres majors? Havia fet de debò exegesi dels llibres bíblics? Jo estic segur que sí, però una hermeneusi, la seva, d'horitzons amplíssims: no pas la que deriva d'una escatologia tancada dins una religió oficial.

En una altra ocasió, ja en els seus anys avançats, quan li ha arribat l'hora de destil·lar allò que en la seva joventut seria llevat d'angoixes individuals (lluïtes interiors, que Unamuno anomena agonies), vegem com parla de Letamendi: «Letamendi en aquells temps era catedràtic d'anatomia a Barcelona i, home de gran talent, tenia el nas molt fi. Es va adonar aviat de qui era en Jaume.» (Es refereix al seu pare, del qual parlarem més endavant.) «Va ésser Letamendi», continua dient August Pi i Sunyer, «un cas extraordinari dins la medicina a Catalunya i a Madrid més endavant. Havia nascut a Barcelona pels barris de Santa Maria del Mar. Era un esperit universal i despert, encuriósit per tot i, en canvi, sense encaixar en el criteri

1. En *La novella del besavi*.
2. El subratllat és nostre.

experimental. Si el geni de Letamendi s'hagués esmerçat segons les normes rígides de la lògica disciplinada; si la seva mentalitat hagués estat realment científica, el nom de Letamendi seria avui un dels més preclars dins de la història de la Medicina. Letamendi era tota altra cosa que els que l'imitaven o intentaven imitar-lo, els quals eren legió. Extraordinàriament dotat, veia clar en aquells punts que eren per als altres fosc i misteri. A més de metge, era literat.» «Va publicar llibres importants, un tractat de Patologia general, un de Clínica, amb aforismes a l'estil dels d'Hipòcrates i de Boerhaave, llibres en els quals no és excepcional trobar esclats de llum vivíssima, intuïcions genials, llibres que bon nombre de letamendians no han arribat mai a poder entendre.»

¿Què ens podran explicar, doncs, els barcelonins que ara fan la redescoberta de Letamendi, com si, tanmateix, fos un valor nou, maltractat a començament de segle per tot el que representava la bona intenció de Ramon Turró i els seus acabdillats? ¿Què ens poden donar com a sorpresa que no hàgim descobert ja dins els conceptes més sincers d'August Pi i Sunyer? En el pròleg d'un llibre que publicà l'any 1918, *Unitat funcional*, hi havia un subtítol que deia exactament així, *Ensayos de Fisiología inter-orgánica*, que no era altra cosa que la transcripció elegant d'una frase feliç de Letamendi quan deia: «*el cos és un sol òrgan, i la vida una sola funció*». August Pi i Sunyer no podia transcriure les mateixes paraules perquè, com hem dit abans, mantenia un equilibri entre el respecte militant entorn de Ramon Turró, figura genial en d'altres aspectes, i els seus punts de vista, els d'August Pi i Sunyer, que li eren propis i que en moltes facetes negaven allò que era una mena de premonició per a la Biologia de cinquanta anys a venir.

En espera que puguem fer una revisió més cabdal del que representa el cognom Pi i Sunyer com a expressió de catalanitat, resumiré els punts que em semblen de més d'interès per tal de portar a cap una obra exhaustiva. *Primer*: l'antecedent matriarcal del que hem anomenat les tres Maries. *Segon*: la figura paradigma de Sunyer i Capdevila, com a representant de l'empelt diguem-ne ilerget sobre el que era el tronc substantiu d'un empor-danès hellènic. *Tercer*, i a aquest no hi hem fet al·lusió expressa, la figura bíblica de Josep i Maria, representada per Josep Pi «curt de gambals» (com dirà August en una de les seves expressions potser massa espontànies), i Maria, germana de Sunyer i Capdevila, amb tots els atributs d'aquell empelt a què sovint hem alludit. *Quart*: Jaume Pi i Sunyer, nebot de Sunyer i Capdevila i casat amb la seva filla Carolina —cosina germana en qui es reuniran per primera vegada les tres branques: Pi, Sunyer i Capdevila—, i que, mort prematurament abans dels cinquanta anys, no podrà desenvolupar la síntesi familiar amb la intensitat i la maduresa del seu fill August, depassant amb escriu la vuitantena.

Tot això ens portarà a unes possibilitats d'entendre el que és l'expressió de catalanitat —seny, voluntat, mesura i tradició en una figura representativa d'aquesta nissaga: la dels Pi i Sunyer. És hora, doncs, de reprendre el segon punt que havíem promès de desenrotllar en aquesta primera introducció a August Pi i Sunyer, Home.

JAUME PI I SUNYER, PARE

Del pare d'August Pi i Sunyer, no n'hem parlat gairebé fins ara, i això de segur que desagradaria al seu fill. Per a reparar aquesta falla nostra caldrà començar dient que la vida exemplar de Jaume Pi i Sunyer tingué fortes ressonàncies en la vida també exemplar d'August.

Els metges de la meva generació havíem conegut tots Jaume Pi i Sunyer, pare, per un retrat que presidia la càtedra de Fisiologia —no sé si encara hi deu ésser—, situat damunt per damunt de la pissarra gran. Diríem, entrant a la càtedra per la porta principal, a mà dreta. D'allà dalt estant, Jaume Pi i Sunyer ha contemplat generacions i generacions d'estudiants bo i sentint dia a dia la veu càlida, reposada i greu del seu fill August. Retrat de grisos esvaïts, com era costum en aquell Napoleon de començament de segle barceloní.

Aquesta presentació que ens era feta any rera any, ja diu prou clar quin lloc ocupava el pare en el cor del fill.

Els qui, com jo, som fills de metges catalans, encara tenim un altre punt de referència per a parlar del pare Pi. El meu pare feia sovint l'apologia dels seus mestres brillants, i no es descuidava mai dos noms: Bartomeu Robert, més curt, doctor Robert, catedràtic de Patologia Mèdica, i Jaume Pi i Sunyer, catedràtic de Patologia General. L'un i l'altre feien de bon escoltar, al dir del meu pare, i si era així, no serà de més preguntar-nos: ¿per què, llevat dels deixebles directes, tan poca gent recorda avui el nom de Jaume Pi i Sunyer?

L'esclariment d'aquest fet ha de resultar orientador. Vegem-ho: per pocs neguits que tingui la joventut barcelonina actual, ha sentit parlar del doctor Robert. Pocs —potser cap— ens podran testimoniar de l'existència de Jaume Pi i Sunyer. Caldria fer la prova, però penso no equivocar-me de gaire.

Per què aquesta diferència? La primera resposta seria: Política!

En efecte: hi ha tres factors polítics destacats que fan del doctor Robert una figura cabdal dintre i fora de Catalunya:

1.ª La seva catalanitat innegable, portada fins al punt de defensar la «raça catalana» a través d'una calavera (en ple Parlament espanyol!).

2.ª El seu monument de pedra, situat just davant la Universitat.

3.^r La bandera del màrtir onejada més tard, pel fet d'haver destruït estúpidament aquell monument.

Això serien tres motius sobrats per a justificar les diferències de popularitat entre Bartomeu i Jaume. Però penso que no és suficient. Resultarà més alligador per a la joventut catalana de conèixer les essències sordes d'aquestes diferències. En lloc de resseguir diferències polítiques, provem d'assenyalar semblances personals:

1.ª) La catalanitat de Jaume Pi i Sunyer no era de menys quirats que la de Bartomeu Robert.

2.ª) La càtedra de Patologia General no es portava amb menys modernitat que la de Patologia Mèdica.

3.ª) La informació científica i el bagatge experimental era de primera qualitat tant en l'un com en l'altre.

4.ª) A judici dels qui els escoltaven —el meu pare—, l'un i l'altre eren d'un lluïment embadalidor: cadascun a la seva càtedra. Per tant, tornem-hi: per què l'un perviu i l'altre no?

El factor determinant, m'arriscaria a dir que és temperamental. Robert era un extravertit; Jaume Pi i Sunyer més aviat era un introvertit. Per això aquell es va llançar al carrer... i va fer política activa. Per això el nostre Jaume es va quedar dins de casa... i no va fer política.

D'altra banda, ja hem dit que Jaume Pi i Sunyer morí abans dels cinquanta anys, els darrers dels quals estigué molt delicat de salut. Però n'hi ha prou amb llegir el seu discurs d'entrada a l'Acadèmia de Medicina sobre la *Doctrina Moderna de l'Edema* (1886), i especialment l'inaugural de l'any 1896 a la mateixa Acadèmia sobre *El problema actual de la Patologia* per a comprendre de seguida la fortíssima empremta que havia de deixar en les idees del jove August en plena formació, a disset anys, quan ell moria.

Quan August parla de Jaume, diu que era «modest i moderat». Nosaltres pensem que aquestes limitacions eren mig i mig temperamentals i circumstancials: ¿qui podia gallejar amb autonomia davant un Sunyer i Capdevila? La personalitat d'August va «salvar-se» del medi, és veritat, però ja trobà l'avi envellit, desenganyat de la lluita infructuosa i retirat a Roses... El seu pare, en canvi, s'havia de rendir inexorablement davant un oncle amb tanta força i empenta com era Sunyer i Capdevila en la seva maduresa... i si, de més a més, *era pare de la seva muller*... i figura casolana exemplar.

Pensem-hi bé. En la família Pi i Sunyer la tradició familiar té tons bíblics d'elevada significació: primer, Jaume-Carolina; després, August-Carme... més tard, Jaume-Mercè, Cèsar-Trini, Pere-Teresa... «llevat» familiar que encara avui aguanta en un món de «desfamiliarització» universal.

El nebot sempre va sentir la protecció de l'oncle amb gratitud de bona llei: primer, de l'oncle savi; després, del sogre bo. Poquíssimes vegades Jaume hauria aixecat la veu per tal d'afirmar conviccions, si no coincidien amb les de l'oncle. I no pas perquè no les tingués. Gosaria dir que la primera versió seriosa de Cl. Bernard arrenca de Jaume Pi i Sunyer, pare. Naturalment que tot això devia succeir sense submissions ni claudicacions. L'oncle tenia la «veritat» oficial de l'època: la *comptiana*, i n'era un banderer de bona llei. El nebot devia tenir els seus recels —de segur—, però potser no tanta personalitat com per a aixecar una altra bandera. D'aquestes discordances no en parlen mai ni l'un ni l'altre. «Liberalisme i senyoriu» feien cordial la convivència entre oncle i nebot, entre sogre i gendre, més aviat diria: pare i fill.

Per aquestes raons, quan Sunyer i Capdevila va decidir de replegar-se a Roses, el nebot no surt al carrer a cridar la «veritat sunyeriana» fent costat als partidaris de l'oncle (malgrat que no faltaven picabaralles en ple carrer); el seu paper estava més ajustat acompanyant els *silencis* d'un ostracisme que havia iniciat Sunyer i Capdevila per la seva pròpia voluntat. Un acte de renunciament així és un dels que més parlen en pro del senyoriu d'un cognom. El renunciament de Sunyer i Capdevila té aires de gesta. Un dia en parlarem en to major: s'ho val!

Entre aquests silencis de renunciament la millor companyia seria la del nebot Jaume, també metge i saberut.

Sense cap malícia, ai las!, un dia van topar les mirades de dos cosins: Jaume i Carolina. I des d'aquell dia mai més no van deixar de mirar-se. Parella exemplar en els costums de la millor tradició catalana. L'un per a l'altre... del començament a la fi.

QUATRE CARACTERÍSTIQUES FINALS DE JAUME PI I SUNYER

Si l'havíem de primfilar amb quatre pinzellades, diríem:

1.ª Una figura exemplar en la conducta pública i privada que va influir poderosament sobre la del fill August.

2.ª Un professor de Patologia General amb molta informació d'avantguarda, enamorat de Cl. Bernard, i excellent expositor. (Primer exegeta de l'abast del determinisme i del mètode experimental.)

3.ª Voltat d'una «circumstància pròxima familiar» potser més forta que la seva personalitat. També, però, autèntica i sense ressonàncies anti-religioses.

4.ª Amb prou personalitat per a mantenir-se «Ell» i no contaminarse de l'altra circumstància, més llunyana, la circumstància social de l'època

(*mal du siècle*, irreligiositat sortida d'una confusió mal païda entre *ciència* experimental i fe).

Tinc la plena convicció que entre pare i fill passava un corrent de comprensió en gairebé tots els punts essencials de la vida: de la vida i de la mort; del més ençà i del més enllà. August Pi i Sunyer, amb una ressonància pròpia d'una personalitat miquelangelesca, magnificà tot allò que *ab ovo* ja sintonitzava amb el seu pare: de punta a punta.

GENI I FIGURA D'UN EMPORDANÈS AMB SENYORIU

A l'hora de continuar amb la segona part m'adono que no hi ha temps material per a desenvolupar-la a pleret.

Faré un esbós general, bo i esperant l'avinentesa d'un estudi exhaustiu, a manera de biografia.

No voldria negligir per un moment que no es podrà mai fer el dintorn d'un empordanès representatiu sense comptar amb el contorn espiritual de Teresa, la Ben Plantada. I no solament amb el perfil ideal que cisellà Xènius, sinó també amb l'aportació meritíssima que hi féu Unamuno l'any 1913 amb el títol: *Contra el "seny" de la Ben Plantada*.

Ningú no ha tocat amb més fermesa el «seny» català que Eugeni d'Ors¹. Ni Ferrater i Mora, que ha retornat al tema darrerament amb un bagatge esplèndid i una preparació senzillament desacostumada. La contrapartida del seny tampoc ningú no l'ha tocada millor que Unamuno. Recordem l'atac al seny i a la «mesura» de Teresa fet per don Miguel amb aquests termes:

«Por eso la Ben Plantada es ordenada, helénica y estética, hasta en la administración de la caridad. "Avui no fem caritat", le dice a un pobre; "torni el dimarts". El pobre a quien Teresa dijo que volviese el martes se fue refunfuñando, y ella y su madre quedáronse mirando al insolente rebelado contra la costumbre, y la madre dijo con unas palabras naturales y profundas: "No deu ésser d'aquí!"

»En efecto; los pobres insolentes y malcarados, (insolentes porque se rebelan contra la costumbre) no son de ningún "aquí" nunca, son siempre de allí, son siempre de fuera. Y son los que traen la renovación con sus insolencias y su rebelarse a la costumbre, y Teresa, así como su madre, si son cristianas, deben saber que no hay pobres de aquí ni de allí, y que no se le puede decir a todo pobre que vuelva el martes, porque es acaso Cristo, Cristo que pasa una sola vez para no volver. Y porque ese pobre pondrá acaso una

1. Recordant allò de: «les petjades de l'Ors han mort el Xènius».

bomba antes del martes, y acaso al ponerla no haga mal. Que no es con economía, no es con estética como puede tratarse a los pueblos, sino con religión. Y la religión en lo más íntimo de ella es anti-economía, es anti-estética; es *pasión irracional, inconmensurable a la razón*. Es dar limosna por corazonada.

»La caridad de Teresa y de su madre es una caridad para andar por casa, pero hay que saber dar limosna por *impulso irracional* y sin saber a quién, al primero que pasa, sin esperar al martes, al de fuera.»

Val la pena, doncs, de rellegir la mesura hellènica de la figura empordanesa, i la *contramesura* passional i irreflexiva d'Unamuno.

Però si, mancats d'espai i de temps, hem començat fent una llarga referència a Xènius i a Unamuno, no ha estat debades.

És que sempre ens ha preocupat la coincidència entre l'arquetipus *Teresa*, i l'arquetipus del cognom Pi i Sunyer.

Teresa té el seny, té la mesura hellènica, i té la reflexió pitagòrica d'un racionalista ultrancer. Diguem d'un Sunyer. Encara més. Porta a les venes «unes gotetes de sang d'almogàvers» —diguem d'un Capdevila o d'una ilergeta— i, en fi, per un atzar de la vida hi ha un parèntesi viscut al Paraguai (frec a frec de l'Uruguai, com Francesc Sunyer i Capdevila, el menor!) en terres del nou món.

Finalment, el fet més transcendental de l'arquetipus de la Ben Plantada és que es digui Teresa i no Jesús. I el fet menys transcendental en la vida de Teresa és el seu parèntesi viscut a l'Assumpció... però viscut a l'altre continent. Deixeu-me dir com el definidor de Teresa: «Qui pugui entendre, que entengui».

QUATRE PUNTS CARDINALS DE GENI I FIGURA

Hi ha homes i homes. Els antropòlegs ens han explicat coses que sabíem des dels temps de Job: que els Quixots són flacs i escardalencs, i que els Sanxos són revinguts, petits i collcurts.

Però també és veritat que aquests savis antropòlegs han donat dignitat i precisió científica a allò que fins fa poc eren albixeres i batecs.

Quan el poeta ens volia primfilar el contorn d'un home rosegat pel fel del ressentiment ens pintava un geperut de llavi prim i cara afinada... Quan Goethe ens volia cisellar un home obert i generós amb quatre pinzellades ens donava el cavaller Falstaff, ventrut, espatlla caiguda... un monument al greix. I el diable serà el banyeta, i l'home passional serà don Joan... i així el Quixot, la Celestina, o Faust.

L'antropòleg saberut és més precís: va pas a pas.

Primer, *anatomia*.

Segon, *càrrega afectiva*.

Tercer, *reaccions reflexives*.

Quart, *situació vital*.

Són aquests quatre capítols que corresponen a :

Tipologia, Temperament, Caràcter i Personalitat.

Tipologia d'August Pi i Sunyer

Ací es produeix un primer miracle que no ens podrà explicar mai l'antropologia a cegues. Per molt savi que sigui August Pi i Sunyer, en néixer és «camatort, capgrós, ventrut i ploraner», i de gran acaba amb l'anatomia perfecta d'un senyor amb senyoriu. Vull dir d'un capteniment amb distinció. De lluny, l'entrada d'August Pi i Sunyer era la d'un home distingit. Com deia Celis Pujol, «primer entrava un senyor; després venia l'August».

Si ens ajustem al vocabulari científic, August Pi i Sunyer, tipològicament parlant, tenia una constitució sanguínia i limfàtica.

Al seu dia donarem dades anatòmiques per què excloem de la seva constitució les altres dues components: la biliòs-muscular i la neural.

Si empràvem la terminologia americana (Sheldon), diríem que la seva constitució s'escau entre el tipus messomorf i l'endomorf: més tirant al primer que al segon.

Per als entesos no caldrà afegir que rarament es dóna la «tipologia pura». La natura dóna sempre «mestissos constitucionals» amb accents predominants, i prou. Hi ha una tònica prevalent, i les altres tres hi són presents com a recessives.

Dit d'una altra manera: en la constitució de cadascú participen els quatre tipus: biliós, sanguini, limfàtic i nerviós. El predominant dóna unes característiques morfològiques més accentuades. Els altres influeixen en proporció distinta; són els recessius primari, secundari, terciari.

August Pi i Sunyer tenia aquesta probable fórmula tipològica:

Caràcter dominant: sanguini.

Recessiu primari: limfàtic.

Recessiu secundari: nerviós.

Recessiu terciari: biliós.

Temperament d'August Pi i Sunyer

Young ha fet fortuna. En parlar de temperament, cal situar-nos entre aquests dos costats: extravertits o introvertits.

I ací caldria el temps necessari per a fer entendre una formal contradicció entre allò que sembla i allò que és. August Pi i Sunyer sembla més

aviat un extravertit, i jo diria que en la seva radical essència és no solament de conducta respectuosa i prudent, sinó àdhuc dotat d'una certa timidesa essencial que el decantarien entre els temperaments introvertits.

Si ressegüim les sis característiques fonamentals de l'extravertit, ens adonarem del fet que acabem d'apuntar.

Les sis característiques del temperament extrovertit

1.ª Obert. 2.ª Sociable. 3.ª Viu en present. 4.ª Veritat circumstancial (diguem, mentida). 5.ª Optimista. 6.ª Aliat de l'atzar (irreflexiu).

Aquestes sis característiques no s'adiuen amb August Pi i Sunyer, de cap manera: una o dues a tot estirar.

Un dia insistirem en la inconveniència de fer cercles tancats en tot aquest capítol. No és just de tocar el temperament de cadascú com si fos un motlle rígid d'acer. No es pot «marcar» la conducta amb un rètol permanent. Nosaltres pensem que, segons l'ambient, hom es comporta com a introvertit, i pot canviar rodonament a extravertit si passa per la porta i per un altre llindar.

Així, per exemple, August Pi i Sunyer explicant fisiologia es trobava com el peix a l'aigua i es donava en cos i ànima a l'auditori. En aquells moments Pi i Sunyer era obert i extravertit. Però... fora del mar de l'alumnat, o de l'Institut de Fisiologia, així que obria un altra porta, sortia el tímid essencial i es produïa des d'aquell moment amb més ponderació que no gosadia. Afirmar aquestes oscil·lacions tocant a temperament pot semblar una heretgia. Això reclama temps i reflexió: deixem-ho per a més endavant.

Caràcter d'August Pi i Sunyer

La gent del poble distingeix entre «bon caràcter» i «mal caràcter».

També és freqüent de sentir dir «és un home de caràcter», i tots ens entenem; o bé «li manca caràcter», per a assenyalar l'home que rellisca entre febleses i fracassos.

En aquest sentit vulgar, August Pi i Sunyer seria un *home de caràcter*. Però aquesta afirmació no té el rigor científic que ens hem proposat.

Caldrà que ens adherim a un autor competent, i potser la classificació que ens complau més és la de Spranger, que, per altra banda, defineix el caràcter com una «forma de vida».

Així és com troba els caràcters fonamentals que s'adiuen amb sis formes de vida essencials. No podem discutir ni recordar allò que ell anomena «direccions de valor», davant les quals cadascú reacciona segons un «estil», «unes maneres», que determinen:

- 1.^r l'home teòric
- 2.ⁿ l'home econòmic
- 3.^r l'home estètic (*homo ludens*)
- 4.^t l'home social
- 5.e l'home rector (*Der Machtmann*)
- 6.e l'home religiós (*homo pius*)

Una altra vegada ens trobem que August Pi i Sunyer no encaixa ben bé en cap dels sis grups, però gosaríem dir que el seu *estil* s'adiu entre «les maneres» de l'Homus 3.^r i del 6.e, *homo ludens* i *homo pius*. Tampoc no hi ha temps per a fonamentar aquesta afirmació.

Personalitat d'August Pi i Sunyer

I arribem a final de trajecte amb una tipologia, una càrrega emotiva i un caràcter, que ens farà prendre una actitud o una altra davant una «situació vital». L'home, a diferència de les bèsties, sempre es troba en «situació vital»... a través d'una personalitat.

Bona o mala *situació*. *Situació* crítica, o desesperada... l'home ha de *sortir* de cada situació: la seva. La situació vital pressuposa *vida interior*.

No ens queda altre remei que assumir-nos... en cada situació. Pot ésser una assumpció o una ascensió, però sempre serà intransferible. La vida és un seguit de portes tancades: uns passen; d'altres es queden. Per passar, uns salten la porta; d'altres s'enginyen per obrir-la; d'altres l'esbotzen; d'altres s'asseuen davant la porta i no passen: ploren o es desespeiren... o s'adormen.

August Pi i Sunyer és dels qui sempre passen.

La personalitat de cadascú decidirà: *Primer*, si passen o es queden. *Segon*, com la passen (quan la passen); *com* es queden (quan es queden).

Tot això equival a fer un capítol previ que ens ha d'aclarir de cadascú, i en especial d'August Pi i Sunyer,

- 1.^r *De què* em faig *situació vital*,
- 2.ⁿ *Per què* em faig *situació*, d'això i no d'allò,
- 3.^r *Com* em faig *situació vital*... del que sigui.

Respondre aquests tres punts és equivalent a fer una biografia.

I això és justament el que mereix la figura d'August Pi i Sunyer.

Ell ho mereix. *Catalunya* ho reclama. *La Fisiologia* ho exigeix.